

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНОГО МІФУ В ПОВІСТІ ЗІРКИ МЕЗАНТЮК «ЯК Я РУЙНУВАЛА ІМПЕРІЮ»

С. Е. Ушневич

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка 57;
тел. + 380 (342-75-23-51)*

Стаття присвячена дослідженню художнього мислення Зірки Мезантюк у повісті «Як я руйнувала імперію» крізь призму функціонування ідеологічного міфу; проаналізовано авторську інтерпретацію історичних подій у рамках етнокультурної специфіки хронотопу.

Ключові слова: *патріотизм, ментальність, тоталітаризм, етнокультурний хронотоп.*

Дослідження й осмислення літератури для дітей перших десятиліть ХХІ століття належить до пріоритетних напрямів сучасного літературно-теоретичного інтерпретаційного процесу. Феномен дитячої літератури осмислюється як розповідна модель естетичної комунікації крізь призму сюжетно-образної структури та хронотопу. Як відомо, сучасна проза для дітей і юнацтва жанрово й тематично розмаїта. Відтак умовно її можна поділити на реалістичну, казкову, фантастичну, історичну, біографічну, хоча митці успішно творять у різних жанрово-тематичних видах.

Своєю непередбачуваністю повість поч. ХХІ ст. захоплює як дітей, так і дорослих, адже пропонує цікавий мікс інтелектуального та психологічного, соціального й особистого. Мета цих творів глибша, аніж чисто “морально-етичне виховання підростаючого покоління”. Сучасна історично-психологічна повість вимагає від читача кмітливості, здатності проводити паралелі, аналізувати, і часто розрахована на ту дитячу аудиторію, яка вже має за плечима певний інтелектуальний багаж, а саме – літературну здогадку, обізнаність у класичних зразках художніх творів. Виховання патріотичної особистості належить до ключових напрямів сучасного освітнього процесу. Тому дитяча література новітнього часу осмислюється як типова модель у формування мислячої, комунікативної людини, національно-свідомої особистості.

Художньо-естетичний феномен дитячої літератури вивчається такими науковцями, як У. Баран, О. Папушею, Н. Марченко, Е. Огар, Л. Овдійчук, Б. Салюк; у статтях – В. Кизиловой, Л. Мацевко-Бекерської та інших. Проблеми патріотизму присвячені фундаментальні праці вчених-філософів В. Бичка, О. Забужко, І. Надільного, І. Стогнія, В. Шинкарука та ін. У своїх наукових працях аналізують поняття “пат-

ріотизм” сучасні психологи і педагоги: І. Бех, А. Богуш, М. Боришевський, В. Котирло та інші.

Досліджуючи концепцію патріотизму сучасного дитячого канону, зосереджуємося на “першій українській повісті для підлітків про останні роки радянської імперії”. Відомий прозаїк Зірка Мезантюк відобразила національний характер, виходячи з естетичних, ідеологічних, морально-етичних, соціальних та культурних орієнтирів українців.

Найбільш ґрунтовне дослідження творчого доробку української дитячої письменниці Зірки Мезантюк подано Перетятою Олесею Сергіївною, яка в рамках дисертаційної розвідки оприявнила контекстуальне значення окремих текстів. Відтак заслуговує на увагу стаття Віталіни Кизилової «Як я руйнувала імперію» Зірки Мезантюк: авторська модель інтерпретації історичної епохи та рецензія Дарини Пилипенко. Принагідно цікавими є наукові студії У. Гнідець, С. Іванюка, О. Папуші, Г. Сабат, М. Славової, Н. Тихолоз та ін.

Мета статті – проаналізувати повість Зірки Мезантюк «Як я руйнувала імперію» крізь призму функціонування ідеологічного міфу; на рівні художньої інтерпретації історичних подій; у рамках етнокультурної специфіки хронотопу.

В сучасному літературознавчому дискурсі тексти Зірки Мезантюк, спрямовані на дитячу та підліткову аудиторію, аналізуються на рівні різного жанрового формату: казки-легенди («Арніка»), урбаністичні казки (зб. «Київські казки»), казки на християнсько-релігійну тематику (зб. «Макове князювання»), казки-мініатюри (зб. «Казочки-куцохвостики»), нариси й есе (зб. «Наші церкви: історія, дива, легенди», «Український квітник»), пригодницько-детективна повість на історичну тему «Таємниця козацької шаблі». За жанром твір «Як я руйнувала імперію» – історично-психологічна повість, у якій зображені події 1988-1989 років, тобто переддень великих державних перетворень. Різновекторність інтерпретаційних методик свідчить про активний інтерес до творчості цієї авторки.

Ідеологічний дискурс повісті Зірки Мезантюк можна запримітити вже у назві твору: невпинна потреба змін назріває у свідомості радянських людей і відображає кризу тоталітарного суспільства. «Советська» людина балансує над проваллям бездуховності і втрати будь-яких нематеріальних цінностей. Служіння ідеологічним догмам замінює деяким персонажам роздуми про власну етнічну приналежність. Юна лєнінка Ніночка з відразою сприймає усе національне, адже виховувалася “в ідейно правильній сім’ї”, навіть друзі глузують із фанатизму юної піонерки, йменуючи її «Сталіна, Октябриня, Пятирічка, Тракторуся». Батько Нінель – директор сільської школи – у бажанні вислужитися виголошує абсурдні тези: “В тебе червоні штани! Ти на цей колір сідаєш! Це не повага до нашої символіки” [4; с. 30]. Не менш цікавим є Папа Запотіцький, який стереже “совецьку владу” і вдень і вночі. В повісті

«Як я руйнувала імперію» зірка Мезантюк розкриває ті сторінки історії, які майже невідомі сучасним дітям. Партійне керівництво, міліцію зображено як продукт тоталітарної доби, результатом цього є поява зазомбованих людей. Така “людина” прагне запрограмувати себе так, щоб працювати, немов налагоджений конвеєр. Проголошена в Радянському Союзі настанова на технократизацію і раціоналізацію суспільства призвела до фатальних наслідків: людина перестала бути самоцінністю, почала втрачати етнічну само – ідентифікацію. Вона цінувалась лише як сукупність суспільно-необхідних обов’язків. Важливими у тексті повісті є згадки про драматичні події недалекого минулого – Чорнобильська трагедія, випадки алопеції у Чернівцях. З великим пошанівком Зірка Мезантюк говорить про інтелектуальну еліту України, юні герої цікавляться долею Григора Тютюнника, Василя Симоненка, Володимира Івасюка, людьми, закатованими комуністичним режимом. Письменниця збалансовує функціонування ідеологічного дискурсу в просторі тексту потужним національним колоритом і високою патріотичною свідомістю героїв.

Етнокультурна специфіка хронотопу текстів Зірки Мезантюк базується на дослідженні світоглядних і духовно засад українців. Головна героїня повісті «Як я руйнувала імперію» – Яринка – мешкає у Києві, зростає у патріотичній сім’ї, проявляє інтерес до історії України та активно пізнає світ. Художнє мислення авторки спрямоване на осмислення ознак часу та простору вигаданого художнього світу та реального континууму, що дає можливість продемонструвати особливі “механізми” й основні напрями рецепції часово-просторової єдності художнього твору з історією і реальністю. Використовуємо тезу, що до етнокультури входять 3 групи чинників:

- *матеріальна сфера* культури у просторі художнього тексту Зірки Мезантюк надана через архітектуру Західної України (Чернівці, Коломия) та урбаністичний пейзаж міста Києва; вбрання (сім’я Яринки - свідомі українці на сторінках книги зодягнені у вишиванки, народний костюм обирає Оріся, її хлопець Василь, саме в національному строї хоче бути похована колоритна Софрониха; суспільні зміни в текстуальній тканині твору тісно пов’язані з патріотичною символікою (синьо-жовті стяги, значки, плакати). Йдеться насамперед про діалектичну єдність суспільного й індивідуального, минулого, теперішнього і майбутнього.

У такому ключі відбувається моделювання дійсності з урахуванням духовної сфери народу. Звернення до християнських мотивів спостерігається в апелюванні до релігійності українців. Вибух національної свідомості в буковинському селі пов’язаний зі старою церквою, за словами Зірки Мезантюк, ця історія має цілком реалістичне підґрунтя. “Не вигадувала я й церкву – дарунок Франца-Йосифа з її дивовижною історією, і бурхливий Прут з ромашковими луками над ним, і поле на

Горі за селом. Про Буковину не так то й багато написано, і мені давно хотілося змалювати цей гарний, колоритний край” [Елек рес]. Хроно-топ повісті «Як я руйнувала імперію» побудований таким чином, що оповідь балансує на межі національно-патріотичного (згадка про січових стрільців, подорож у Прибалтику, Гельсінська спілка, зародження Руху) та соціального (радянська дійсність, радянська школа, радянська свідомість). Відтак зрозуміло, авторська художня модель пов’язана з актуалізацією загальнолюдських духовно-моральних цінностей та інтерпретацією важливих історичних подій в Україні кінця ХХ ст.

Письменниця пропонує концепцію світотворення крізь призму ментальності українців, з повагою до родинних цінностей, важливістю образів бабусі й дідуся, матері та батька. Архетип матері оприявлений через чітку позицію мами Яринки, яка глибоко переживає національно-визвольні події: “Латиші захищають свою культуру... свою мову... А ми? Мені теж дорога моя мова! Я теж хочу, щоб вона не пропала, щоб з нас витравлювалася єдина радянська спільнота... Один гомо советікус від Москви до самих до окраїн... Безликий, безмозкий, слухняний совок!” [4, с. 81]. Не менш цікавим жіночим персонажем є Оріся, вона активно включається у політичні процеси і формує навколо себе середовище патріотів.

Матері, дочки, сестри – щасливі в родинному колі, перебувають у гармонійній взаємодії з чоловіком/батьком. Так, Зірка Мезантюк, конструюючи модель сім’ї, подає приклад виховання дитини в українській родині. Подорожуючи Прибалтикою, батьки не лише поглиблюють знання Яринки з історії, географії, вони фактично творять нового українця з високим рівнем етнокультурності. Дослідники малої прози письменниці (драматична казка «Дочка троянди», збірка нарисів «Наші церкви: історії, дива, легенди» та «Макове князювання») вважають, що її персонажі - це виразні архетипи, які стають яскравими індивідуальностями для вивчення ментальності української людини, її національної ідентичності.

Варто наголосити, що на відміну від універсальних архетипів, типових для всіх культур, у кожній національній культурі домінують свої етнокультурні архетипи, які визначають особливості світогляду, характеру, художньої творчості й історичної долі народу. Архетипічні ідеї етносу постають у міфах, фантазіях, снах, галюцинаціях, художній творчості й знаходять своє відображення на сторінках повісті Зірки Мезантюк (поява нечистої сили, елементи ворожіння, легенда про едельвейс, сон про Пуму). Героями її творів стає суспільний тип свідомого українця, тло дії – двадцять/двадцять перше століття з його соціальними конфліктами і моральними протиріччями.

У художньому часопросторі повісті «Як я руйнувала імперію» спостерігається *міфологічний* чинник, що репрезентує закодовану інформацію про закони співіснування людини і Бога, добра і зла, порядку

і хаосу. Міфологічні уявлення, анімістичні та тотемічні вірування, культ померлих та інші риси первісного світогляду, які з плином часу втратили свою актуальність, поступово стають джерелом художнього мислення Зірки Мензатюк. Зосібна, “пізнавши усю складність і багатогранність людського буття, авторка вживлює у контекст казок вербальні маркери української культури, синтезуючи в одній площині синхронічні і діахронічні зрізи” [5, с. 10].

Відтак міф “перетікає” у художню тканину твору, наповнює авторський текст національною символікою. Як стверджує Олеся Перетятя, у казковому просторі Зірки Мезантюк домінує “міфофольклорний дискурс”: співіснування добра і зла (патріоти/комуністи); тема стосунків людини і природи (прекрасні національні пейзажі); життя і смерті (картини вбивств (розстріл бандерівців), зради (донос Ніночкиного діда Кантемира), підлості (стаття в газету юної лєнінки). Авторський текст дозволяє творчо осмислити патріотичну концепцію авторки в межах художньої реалізації ідеологічного міфу.

Виразником національного колориту, гумору та навіть свідомості виступає Софрониха – “...сільський шедевр, баба унікальна, з якого боку не глянь” [4, с. 15]. Етнокультурна специфіка хронотопу в повісті «Як я руйнувала імперію» зумовлена авторським розкриттям ментальності українців крізь призму елементів сміхової культури. Самобутня Софрониха, яка палко відстоює церкву, але в той же час вірить у чортів і відьомські чари. І легенда про квітку едельвейсу, яку здавна вважають приворотною. І жартівливі пісні, і місцеві діалекти. І чудернацькі буковинські імена – Півонія, Фіалка, Калина.

Текст надзвичайно соковитий, переповнений фразеологізмами, яскравими метафорами, цікавими образами і символами. Розмовна лексика додає динаміки, “ореальноє” персонажів; емоційно-експресивна – допомагає глибше осягнути настрій героїв.

У творі «Як я руйнувала імперію» письменниця розкриває естетичні й філософські основи етичних та моральних норм суспільного життя українців, їх світогляд, переконання, думки, ідеологію. Художня картина світу інтерпретується через образно реалізоване розуміння української ментальності. Однак авторка зосереджується на відтворенні певних сторінок історії сучасної України. Розкриває маловідому для дитячої аудиторії тему про функціонування ідеологічного міфу, який став визначальною категорією життя радянського суспільства, підкоряючи собі всі сторони соціального та індивідуального буття людини. Реалізуючись у цілому ряді структурних опозицій (як зовнішніх, так і внутрішніх), він змодельовав герметичний простір закритого суспільства. У повісті Зірки Мезантюк на тлі історичної картини та етнокультурних хронотопів в алегорично-абстрагованих часових і просторових координатах розгортаються цікаві образи, які творять цілісну картину авторського світовідчуття.

Література

1. Більченко Є.В. Мотив чужого як чинник формування етнокультурної ідентичності українства / Є.В. Більченко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Вип. 75 / Другі Кулішеві читання з філософії етнокультури. За ред. проф. В.А. Личковаха / Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. - Чернігів: ЧДПУ, 2010. – 204 с. - (Серія: філософські науки). – С. 84-88.
2. Казка як своєрідний жанр народної творчості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrkazka.com/>
3. Кримський С.Б. Заклики духовності ХХІ століття: лекція, прочит. 31 жовт. 2002 р. в Нац. ун-ті «Києво-Могилян. акад.»: (із циклу щоріч. пам'ят. лекцій ім. А. Оленської-Петришин) / С.Б. Кримський. - К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2003. – 32 с.
4. Мезантюк Зірка Як я руйнувала імперію / Зірка Мезантюк. – Львів: Вид-во Старого Лева, 2016. - 270 с.
5. Перетятя О.С. Творчість Зірки Мезантюк і українська література другої половини ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис. канд. філ. наук : 10.01.01 / О.С. Перетятя. – Черкаси, 2012. – 20, [1] с.
6. Погрібна В.Я. Специфіка української ментальності [Електронний ресурс] / В.Я. Погрібна, Є.В. Чернявський. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Philosophia/73535.doc.htm
7. Садовенко С.М. Культурологічна рефлексія хронотопу в українській традиційній народній культурі: часопросторові координати народної казки / С.М. Садовенко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. - К.: Міленіум, 2011. - № 3. - 222 с. - С. 57-62.
8. Смітюх Г. Український менталітет [Електронний ресурс] / Г. Смітюх, В. Стрілецький. - Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Publ/SacralUkraine/Mentality.html>
9. «Як я руйнувала імперію» – найбільш «любовна» зі всіх моїх книжок [Електронний ресурс] / Зірка Мезантюк. – Режим доступу: <https://starylev.com.ua/news/yak-ya-ruynuvala-imperiyu-naybilsh-lyubovna-zi-vsih-moyih-knyzhok>

Стаття надійшла до редакційної колегії 13.04.2017 р.

Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Деркачовою О. С.

**ART INTERPRETATION OF IDEOLOGICAL MYTH
IN CHANGING STARS OF MEZANTYUK
«AS I RUNNING THE EMPIRE»**

S. E. Ushnevych

*Prycarpathian National University named after Vasyl Stefanyk;
76018, m. Ivano-Frankivsk, st. Shevchenko 57; ph. + 380 (342) 75-23-51*

The study and understanding of literature for children first decades of the twenty-first century belongs to the priorities of contemporary literary and theoretical interpretative process. The phenomenon of children's literature is interpreted as a narrative model of aesthetic communication through the prism-shaped plot structure and time-space. Literary Tale relatively young genre. It was a difficult path of development, transfer of folk tales - to fantastic f, lyrical miniatures and fairy tales-tetralohiy. The writer proposes the concept worldcreation through the prism of Ukrainian mentality with respect to family values, the importance of images of mother and father.

Keywords: *time, space, ethno-cultural time-space, children's literature.*